

نگاهی به وضعیت حقوق بشری مهاجرین با تأکید بر کرامت انسانی

نویسنده: زهرا خاوری (مدیر تحقیق پیرامون وضعیت مهاجرین)

مقدمه

انسان مهمترین دستاورد خلقت و برترین موجودی است که آفریده شده است. براساس بیانیات فلاسفه اسلامی و یا متون دینی، انسان فی نفسه موجودی با ارزش، محترم و برخوردار از کرامت و منزلت است. هر انسانی فارغ از جنس، رنگ، نژاد، مذهب دارای حیثیت انسانی برابر با دیگر انسانها است. برخورداری از حیثیت و کرامت انسانی برابر، از اصول بنیادین و جوهری اصلی حقوق بشر می‌باشد. بنابراین کرامت انسانی امری تخطی ناپذیر می‌باشد.

مطالعات جامعه‌شناختی و تاریخ اجتماعی جوامع بشری نیز بر پایگاه و خاستگاه حقوق بشری کرامت انسانی صحه می‌گذارد. این مطالعات حاکی از آن است که ارتباط، انسجام و وحدت زمینه‌های گوناگون حقوق بشر چنان دقیق، متقابل و همه جانبه است که تجاوز به آن در یک زمینه، به معنای تجاوز به همه‌ی این حقوق اعم از سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است. لذا مهم‌ترین چالش امروزی جهان مسئله‌ی توجه به مسائل حقوق بشر و مشکلات ناشی از نقض این حقوق بنیادین توسط دولت‌ها است. از این رو، پرداختن به این مهم از ضروریات غیر قابل انکار می‌نماید.

کرامت انسانی در پرتو اسناد بین‌المللی

امروزه در تمامی اسناد مربوط به حقوق بشر، اصطلاح کرامت و منزلت انسانی وجود دارد. در برخی از این اسناد بر کرامت انسانی گروه‌های خاصی مانند زنان، کودکان، پناهندگان، کارگران مهاجر و ... تأکید شده است. برخی از این اسناد عبارتند از:

کنوانسیون مربوط به حقوق کودکان، اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، کنوانسیون پناهندگان، کنوانسیون اروپایی حقوق بشری، کنوانسیون حمایت از معلولین، کنوانسیون ریشه‌کنی کلیه‌ی اشکال تبعیض علیه زنان، کنوانسیون منع شکنجه، منشور اجتماعی اروپایی، اعلامیه‌ی اسلامی حقوق بشر، اعلامیه‌ی کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر، بیانیه‌ی علیه نژاد پرستی و تبعیض نژادی، بیانیه‌ی حقوق افراد متعلق به اقلیت‌های ملی، نژادی، مذهبی و زبانی، پروتکل اختیاری کنوانسیون حذف کلیه‌ی اشکال تبعیض علیه زنان، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و ...

این موارد از جمله گام‌هایی است که در این زمینه در بیانیه‌های حقوقی مختلفی تبلور شده است.

به عنوان نمونه در مقدمه منشور ملل متحد (مصوب 12 آوریل 1945م) انسان به لحاظ نظری، بنیانگذار جامعه بین‌الملل لقب گرفته و مقدمه‌ی منشور با نام «مردم ملل متحد» گشوده شده است و از ایمان آنان به حقوق اساسی بشر، کرامت و شأن انسان و تساوی حقوق مرد و زن و همچنین همه ملت‌ها، اعم از کوچک و بزرگ، سخن به میان آمده است. اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، که شاید مهم‌ترین سند عمومی قرن بیستم باشد، بر حقوق طبیعی مبتنی است که منظور آن است بشر، از آن حیث که بشر است و صرفاً به اعتبار بشر بودنش، حقوقی دارد و هیچ امر خارجی و عارضی نباید مانع از برخورداری وی از این حقوق باشد. در این سند به جلوه‌های کرامت انسانی مانند اعتبار، آزادی بیان و عمل، عدم شکنجه، لغو تبعیض و... نیز اشاره شده است.

مقدمه مشترک میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (1976م) و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (1976م) بر کرامت ذاتی تمام اعضای خانواده بشری تأکید و تصریح می‌کند: «این حقوق از کرامت ذاتی موجود بشری منبث می‌شود». در اعلامیه کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر وین (1993م) نیز این بیان تکرار شده و آمده است: «تمام حقوق بشر از کرامت و ارزش انسانی فرد انسانی منبث شده‌اند». اسلام نیز برای انسان، بخاطر ذات انسان، کرامت قائل است. این کرامت بر یک سلسله مفاهیم و ارزشهای بنیادین اخلاقی و دینی، یعنی آزادی، اراده و اختیار، قدرت، تعقل و تفکر مبتنی است.

از این رو، کشورهای اسلامی نیز تا با تأسی از آیات و روایات مفادی را در قالب قاعده حقوقی تنظیم نموده‌اند تا پای بندی عملی خود را نسبت به حقوق بشر و کرامت انسانی نشان دهند. که اعلامیه‌ی اسلامی حقوق بشر در قاهره در این راستا می‌باشد. علاوه بر آن در قوانین اساسی بسیاری از کشورهای جهان به اصل کرامت انسانی توجه شده است.

چنان که قبلاً اشاره شد انسان‌ها صرف به اعتبار بشر بودن حقوقی دارند و قرار گرفتن بشر در گروه‌های متفاوت انسانی مانند زنان، معلولین، مهاجرین و ... نه تنها نمی‌تواند مانع از این برخورداری گردد بلکه حقوق و حمایت‌های گسترده‌تری را برای آنان به همراه دارد. مهاجرین و پناهندگان یکی از مهمترین گروه‌های انسانی می‌باشد، که حقوق بشری آنان در اسناد و بیانیه‌های بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. در هریک از این بیانیه‌ها و کنوانسیون‌ها به طور صریح به کرامت انسانی یا جلوه‌های آن، اشاره شده است. که هر کدام خود نمایانگر رعایت حرمت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی مهاجرین و پناهندگان می‌باشد.

کرامت انسانی در کشورهای میزبان مهاجرین افغان

در سال‌های اخیر بیشترین تعداد مهاجرین در دنیا بعد از سوریه به افغانستان نسبت داده شده است. اکثر این مهاجرین برای سال‌های متمادی در کشورهای همسایه که همواره بر اصل کرامت انسانی تأکید دارند، ساکن می‌باشند. پذیرفتن معاهدات و کنوانسیون‌های حقوق بشری مانند اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، کنوانسیون مربوط به حقوق کودکان، کنوانسیون 1951 پناهندگان، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و... از سوی این کشورها خود گواه این امر می‌باشد، بنابراین در رابطه با مهاجرین ساکن در این کشورها هم قوانین بین‌المللی و هم قوانین داخلی این کشورها قابل تطبیق می‌باشد.

بطور مثال ایران از جمله کشورهای همسایه می‌باشد که برای چندین دهه از مهاجرین افغان میزبانی نموده است. در سال‌های اخیر نیز شاهد تلاش‌های این کشور در جهت ساماندهی به وضعیت مهاجرین بوده‌ایم. که از آن جمله می‌توان به بهبود وضعیت مهاجرین در بخش‌های آموزش، صحت و اقامت اشاره نمود که در این راستا نیز از سوی جامعه‌ی بین‌الملل مورد تقدیر قرار گرفت. بر اساس گزارش‌های دریافت شده از نمایندگی‌های وزارت امور مهاجرین در دو کشور ایران گاهی تخطی‌هایی در رابطه با رعایت حرمت و کرامت انسانی مهاجرین دیده می‌شود. این تخطی‌ها مواردی چون دستگیر نمودن و اخراج اجباری مهاجرین و برخوردهای غیر انسانی، تبعیض‌های مذهبی - نژادی، نگهداری مهاجرین در شرایط زیستی نامناسب (اردوگاهها)، تحقیر، توهین، هتک حرمت و... را در بر می‌گیرد که مغایر با قوانین بین‌المللی و قوانین داخلی کشور ایران (مانند قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی و آیین‌نامه‌ی پناهندگی) می‌باشد. با نگاهی اجمالی به قوانین بین‌المللی می‌توان دریافت که این اعمال مغایر با معاهدات بین‌المللی پذیرفته شده می‌باشد. که در ذیل به چند نمونه اشاره شده است:

در اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر ماده یک با این مفاد که تمام افراد بشر آزاد به دنیا می‌آیند و از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابرند، همه دارای عقل و وجدان می‌باشند و باید نسبت به یکدیگر با روح برادری رفتار کنند. بر رعایت کرامت انسانها تأکید می‌کند. در ماده سوم نیز آمده است هرکس حق زندگی، آزادی و امنیت شخصی دارد و براساس ماده پنجم هیچ کس را نمیتوان تحت شکنجه یا مجازات یا رفتاری قرار داد که ظالمانه و یا بر خلاف انسانیت و شئون بشری یا موهن باشد.

در ماده اول پروتکل الحاقی 1967 به کنوانسیون 1951 و ماده 33 کنوانسیون 1951 پناهندگان آمده است که هیچ یک از دول متعهد به هیچ نحو پناهنده‌ای را به سرزمین‌هایی که امکان دارد به علل مربوط به نژاد، مذهب، ملیت، عضویت در دسته اجتماعی به خصوص با دارا بودن عقاید سیاسی، زندگی یا آزادی او در معرض خطر واقع شود، تبعید نخواهند کرد یا باز نخواهند گردانید.

ماده 9 میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی تأکید می‌کند که هر کس حق آزادی و امنیت شخصی دارد. هیچ کس را نمی‌توان خودسرانه (بدون مجوز) دستگیر یا بازداشت (زندانی) کرد. از هیچ کس نمی‌توان سلب آزادی کرد مگر به جهات و طبق قوانین جزائی مقرر به حکم قانون. علاوه بر این در ماده 7 آمده است هیچ کس را نمی‌توان مورد آزار و شکنجه یا مجازات‌ها یا رفتارهای ظالمانه یا خلاف انسانی قرار داد. در اعلامیه جهانی حقوق بشری اسلامی نیز میتوان به این موارد صحنه گذارد.

ماده یک (الف) بشر به طور کلی، یک خانواده می‌باشند که بندگی نسبت به خداوند و فرزندى نسبت به آدم آنها را گرد آورده و همه مردم در اصل شرافت انسانی و تکلیف و مسؤولیت برابرند بدون هرگونه تبعیضی از لحاظ نژاد، رنگ، زبان، جنس، اعتقاد دینی، وابستگی سیاسی، وضع اجتماعی و غیره.

ماده دوم (الف) زندگی موهبتی است الهی و حقی است که برای هر انسانی تضمین شده است، و بر همه افراد و جوامع و حکومت‌ها واجب است که از این حق حمایت نموده و در مقابل هر تجاوزی علیه آن ایستادگی کنند و جایز نیست کشتن هیچ کس بدون مجوز شرعی. ب) استفاده از وسیله ای که منجر به از بین بردن سرچشمه بشریت به طور کلی یا جزیی گردد، ممنوع است. ج) پاسداری از ادامه زندگی بشریت تا هر جائیکه خداوند مشیت نماید، وظیفه‌ای شرعی می‌باشد.

ماده بیستم : دستگیری یا محدود ساختن آزادی، تبعید و مجازات هر انسانی جایز نیست مگر به مقتضای شرع و نباید او را شکنجه بدنی یا روحی کرد یا با او به گونه‌ای حقارت‌آمیز، سخت یا منافی حیثیت انسانی رفتار کرد .
ماده بیست و یکم : گروه‌گانگیری به هر شکل و به خاطر هر هدفی، ممنوع است.

در قانون اساسی این کشور نیز به کرامت انسانی توجه خاصی شده است. به عنوان مثال بند 6 از اصل دوم قانون اساسی، اصل « کرامت و ارزش والای انسانی و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا» را در کنار اصول اعتقادی دین اسلام قرار داده است. اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران یکی از وظایف دولت را تأمین حقوق همه‌جانبه افراد و تساوی افراد و تساوی عموم در برابر قانون می‌داند که منبعث از اصل اساسی کرامت انسانی می‌باشد.

علاوه بر این در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اصول دیگری از جمله منع شکنجه (اصل 38)، منع هتک حرمت و حیثیت دستگیرشدگان و زندانیان قانونی (اصل 39)، منع هتک حیثیت (اصل 22)، منع تبعید یا تغییر یا تغییر اقامت اجباری (اصل 33)، منع دستگیری غیر قانونی (اصل 32) بیان شده است و یا در قانون

مجازات اسلامی در ماده 608 این قانون مقرر شده است: مجازات توهین به افراد از قبیل فحاشی و استعمال الفاظ رکیک چنانچه موجب حد قذف نباشد شلاق تا 74 ضربه و یا جزای نقدی خواهد بود.

بنابراین هویدا است که در کنار آن که کشورها قوانین مربوط به حقوق بشر و کرامت انسانی را پذیرفته‌اند بعضاً تخطی‌هایی در برخورد با مهاجرین صورت می‌گیرد که نمونه‌های بارز آن در کشورهایی می‌باشد که افغان‌های مهاجر زیادی ساکن آن کشورها است بطور مثال، کشورهای ایران و پاکستان می‌باشد.

جمع بندی و پیشنهادات

امروزه اندیشه‌ی حمایت از انسان‌ها به ویژه پناهندگان و مهاجرین در نظام حقوقی جهانی اهمیت بسیاری یافته است تجلی و ظهور این اندیشه در قالب وضع قوانین حقوق بشری در دفاع از آنان نمایان است. مجامع ملی و بین‌المللی مختلف بیانیه‌ها، معاهدات و کنوانسیون‌های بسیاری را در این زمینه تصویب کرده‌اند، که مورد پذیرش کشورهای بسیاری نیز قرار گرفته است. اما متأسفانه امروزه با وجود بیانیه‌ها و کنوانسیون‌ها حقوق بشری برخی کشورها با توجه به منافع ملی خود با مسائل حقوق بشری پناهندگان و مهاجرین برخورد می‌کنند. بسیاری از جوامع نیز استفاده‌ی ابزاری و سیاسی از این حقوق می‌نمایند. از این رو کرامت انسانی مغفول مانده‌ترین اصل حقوق بشر می‌باشد. از آنجایی که جوامع انسانی همواره در معرض نقض اساسی حقوق بشر قرار دارند و صیانت از کرامت انسانی نیازمند سازوکارهای عملی برای تحقق آرمان‌های مشترک بشریت یعنی صلح، امنیت، رفع تبعیض و احترام به کرامت انسانی است. از جمله‌ی این سازوکارها موارد زیر را می‌توان پیشنهاد نمود:

- تقویت دیپلماسی جهت بهبود و گسترش روابط بین کشورها در ابعاد مختلف سیاسی، فرهنگی واجتماعی.
- تقویت پشتوانه‌های اجرایی قوانین حقوق بشری به طوری که منجر به الزام آوری بیشتری جهت تطبیق گردد.
- ارتقای مکانیسم‌ها و سیاست‌های حمایتی داخلی که می‌تواند از طریق نمایندگی‌های دیپلماتیک تطبیق گردد.
- داشتن نقش و سهم مؤثرتر در شوراها و کمیته‌های اجرایی حقوق بشری میثاق‌ها و معاهدات بین‌المللی.
- بازنگری قوانین حقوق بشری به دلیل تناقض بین قوانین داخلی و بین‌المللی پذیرفته شده از سوی کشورها که منجر به عدم تطبیق صحیح کنوانسیون‌ها و قوانین بین‌المللی می‌گردد.

منابع

- آشنایی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. نظریور، مهدی. دانشگاه پیام نور، چاپ دوم. سال 1392.
- اعلامیه ی جهانی حقوق بشر. سازمان ملل متحد. ۱۶ دسامبر ۱۹۴۸. بازبینی شده در ۱۰ دسامبر ۲۰۱۴.
- اعلامیه ی اسلامی حقوق بشر. سازمان کنفرانس اسلامی. ۵ اگوست 1990.
- بررسی کرامت انسانی در اسلام، حقوق داخلی و اسناد بین المللی. پیرامن، فاطمه. پایان نامه ی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی. 1390
- کرامت انسانی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه علمی - پژوهشی حقوق تطبیقی. رحیمی نژاد، اسمعیل. حبیب زاد، محمدجعفر. شماره چهارم. ص 52-82.
- کنوانسیون 1951 مربوط به وضع پناهندگان. سازمان ملل متحد. 28 جولای 1951. ژنو.
- نگرش اسلامی به کرامت انسانی. رحیمی نژاد، اسماعیل. فصلنامه معرفت حقوقی. سال اول. شماره دوم. 1390. ص 113-126